

2023-
2024

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΡΟΜΑ ΚΑΙ Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΚΗΣ
ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ***

***ROMA WOMEN AND THE COMPLETION OF THEIR
BASIC EDUCATION***

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΜΑΡΙΑ ΚΩΣΤΑΡΑ

ΑΕΜ: 4220

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΛΙΟΓΚΟΥ

**Β΄ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΡΙΑ: ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ**

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2024

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	2
Abstract	3
1.Βασικά στοιχεία για τους Ρομά	4
1.1.Καταγωγή/Ιστορία.....	4
1.2.Γλώσσα	6
1.3.Θρησκεία	8
1.4.Οι Ρομά στην ευρύτερη κοινωνία.....	9
2.Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.....	12
2.1.Ο όρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, οι στόχοι και οι αρχές.....	12
2.2.Τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των Ρομά, η σύνδεσή τους με την εκπαίδευση και η ανάγκη για διαπολιτισμική εκπαίδευση	16
2.3.Κοινωνικός αποκλεισμός και τρόποι αντιμετώπισης.....	22
3. Ερευνητική Μεθοδολογία	24
4. Αποτελέσματα.....	26
5.Συζήτηση.....	37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	42

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετάει τους Ρομά στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αρχικά, γίνεται λόγος για τα βασικά στοιχεία των Ρομά, όπως είναι η καταγωγή και η ιστορία τους, η γλώσσα και η θρησκεία τους και ο ρόλος τους στην ευρύτερη κοινωνία.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα στον όρο της, τους στόχους και τις αρχές της, τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των Ρομά, τη σύνδεσή τους με την εκπαίδευση και την ανάγκη για διαπολιτισμική εκπαίδευση. Επίσης, στον κοινωνικό αποκλεισμό και τους τρόπους αντιμετώπισης.

Έπειτα, παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα από την ποιοτική μέθοδο που πραγματοποιήθηκε μέσω δομημένων συνεντεύξεων σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι οποίοι είναι οικογενειακοί, οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες.

Λέξεις κλειδιά: Ρομά, διαπολιτισμική εκπαίδευση, τριτοβάθμια εκπαίδευση

Abstract

This paper studies the Roma in Higher Education. First, the basics of the Roma are discussed, such as their origin and history, their language and religion, and their role in wider society. Then there is a reference to intercultural education and more specifically to its term, its goals and principles, the characteristics of the Roma society, their connection with education and the need for intercultural education. Also, in social exclusion and ways to deal with it.

Then, the results from the qualitative method carried out through structured interviews on the factors influencing entry into higher education, which are family, economic, social and cultural factors, are presented and analyzed.

Key words: Roma, intercultural education, higher education

1.Βασικά στοιχεία για τους Ρομά

1.1.Καταγωγή/Ιστορία

Κάθε κάτοικος, τόσο της Ευρώπης όσο και του κόσμου, δεν έχει μια σαφή ιδέα για το ποιοι είναι οι Ρομά. Αυτή η ιδέα συχνά δεν στηρίζεται σε προσωπικές συναντήσεις ή μελέτες, αλλά σε ένα σύνολο εικόνων από πολιτιστικές παραγωγές, μυθοπλασίες, μεταφορές κτλ. (Matras, 2013). Οι Ρομά αποτελούν ένα κομμάτι της ανθρώπινης διασποράς που δεν είναι πλήρως τεκμηριωμένο. Διάφοροι κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες λειτουργούν ως τροχοπέδη για την ακριβή απογραφή τους (Martínez-Cruz et al., 2015). Ωστόσο είναι η μεγαλύτερη εθνική μειονότητα της Ευρώπης, με τον πληθυσμό τους να φτάνει τα 10-12 εκατομμύρια σε όλη την ήπειρο και κυρίως στην περιοχή της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Surdu & Kovats, 2015· Martínez-Cruz et al., 2015) .

Λαμβάνοντας υπόψη γλωσσικά, πολιτισμικά, ανθρωπολογικά και γενετικά στοιχεία, υποστηρίζεται ότι οι Ρομά προέρχονται από την Ινδική υποήπειρο (Martínez-Cruz et al., 2015). Οι Ρομά παρουσιάζονται ως μια μικρή ομάδα πληθυσμού, η οποία κινδυνεύει από διακρίσεις σε όλους τους τομείς της ζωής και χρειάζεται ειδική μεταχείριση για την επίτευξη ευκαιριών ζωής σε σχέση με τους μη Ρομά με τους οποίους ζουν (Surdu & Kovats, 2015).

Μετανάστευσαν κυρίως στην Περσία, την Αρμενία και τα Βαλκάνια, περίπου χίλια χρόνια πριν. Μέσα σε δύο αιώνες η πλειονότητα των Ρομά εγκαταστάθηκαν στη Βαλκανική Χερσόνησο, δηλαδή στη νεοσύστατη Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία χαρακτηριζόταν από κάποια εθνοτική ανεκτικότητα. Βέβαια, κάποιες ομάδες εξαπλώθηκαν σε όλη την Ευρωπαϊκή ήπειρο, μέχρι το τέλος του 15^{ου} αιώνα. Κάποιοι εγκαταστάθηκαν στον Δούναβη, στα Παραδουνάβια Πριγκιπάτα (σήμερα Ρουμανία, Μολδαβία και τμήματα της Ουγγαρίας), πλέον γνωστοί ως Vlax Roma, όπου έγιναν σκλάβοι και χωρίστηκαν σε μικρές ομάδες. Μια άλλη ομάδα, γνωστή ως Romungro, κατευθύνθηκε προς την Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία, όπου προσπάθησαν να τους αφομοιώσουν. Άλλες μικρές ομάδες κινούνταν στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, όπου διώχθηκαν κατά την περίοδο των Μεσαιωνικών χρόνων (Martínez-Cruz et al., 2015).

Τον 19^ο αιώνα, όταν καταργήθηκε η δουλεία των Ρομά στα Παραδουνάβια Πριγκιπάτα της Βλαχίας και της Μολδαβίας, οι Vlax Roma μετανάστευσαν μαζικά σε κοντινές χώρες αλλά και παγκοσμίως, διατηρώντας τους ενδογαμικούς τους κανόνες και τον νομαδικό τρόπο ζωής. Οι πιο πρόσφατες μετακινήσεις των Ρομά, κατά τον 20^ο αιώνα, ήταν αποτέλεσμα του οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού της Ανατολικής Ευρώπης (Martínez-Cruz et al., 2015).

Ένα συμπέρασμα που προκύπτει από την ιστορική προσέγγιση είναι ότι οι Ρομά έχουν συγκεντρωθεί και μετατραπεί από διοικητική κατηγορία σε εθνική ομάδα μέσω της ιδιαιτερότητας, της μειονοποίησης, του εξωτισμού και του στιγματισμού μέσω της εργασίας ταξινόμησης των κρατικών αρχών, των εκκλησιαστικών εκπροσώπων, των συγγραφέων και των επιστημόνων.

Από τη δεκαετία του 1990 η πολιτική εικόνα των Ρομά έχει εμπλουτιστεί, ωστόσο αν και οι έρευνες υποστηρίζουν ότι είναι αντιπροσωπευτικές, βασίζονται σε μεροληπτικά δείγματα. Οι ποσοτικές έρευνες για τους Ρομά εξηγούν διάφορα φαινόμενα, όπως τη φτώχεια και τα χαμηλά ποσοστά αποφοίτησης, με βάση την εθνικότητα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους ότι και η κοινωνική θέση έχει μεγάλη σημασία για το πώς οι άνθρωποι βλέπουν τον εαυτό τους (Surdu & Kovats, 2015).

1.2.Γλώσσα

Η γλώσσα των Ρομά, η Ρομάνι,, χαρακτηρίζεται από μεγάλη διαλεκτική παραλλαγή, η οποία εκδηλώνεται σε την ύπαρξη ποικίλων διαλέκτων και πολυάριθμων περιφερειακών και ομαδικών διαλέκτων. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες για τη γλώσσα Ρομάνι μέχρι και τον 16^ο αιώνα και έπειτα εμφανίζονται ανά διαστήματα κάποια αποσπάσματα πληροφοριών στους επόμενους τρεις αιώνες. Η τεκμηρίωσή της αρχίζει να γίνεται πιο έντονη στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, παράλληλα με την ανάπτυξη της γλωσσολογικής μελέτης των Ρομά (Matras & Tenser, 2020).

Η Ρομάνι είναι μία από τις μη υποηπειρωτικές ινδο-άριες γλώσσες, αυτό επειδή δεν αποτελεί κομμάτι του συνεχούς της ινδο-άριας διαλέκτου, ούτε ομιλείται σε κάποιο μέρος της Νότιας Ασίας. Ωστόσο μια πρώιμη μορφή της πρωτο-ρομάνι μιλιόταν στην ινδική υποήπειρο μέχρι το δεύτερο μισό της πρώτης χιλιετίας π.Χ. Τα Ρομάνι έχουν συσχετιστεί συχνά με άλλες ινδοάριες «τσιγγάνικές» γλώσσες που ομιλούνται εκτός Ινδίας. Όπως για παράδειγμα είναι η Domari, η ινδο-άρια γλώσσα του λαού Dōm της Μέσης Ανατολής και η Lomavren, μια μικτή γλώσσα με αρμενική γραμματική και λεξικό Ινδο-Αρίων.

Η Ρομάνι ομιλείται στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία. Οι πρώτοι μετανάστες έφτασαν από την Ινδία την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και η γλώσσα τους επηρεάστηκε αρκετά από τα ελληνικά. Στο τέλος της βυζαντινής εποχής, ορισμένες ομάδες κατευθύνθηκαν προς τη δυτική και τη βόρεια Ευρώπη και προστέθηκαν νέες γλώσσες. Η Ρομάνι κατηγοριοποιήθηκε διαλεκτικά με βάση τη γεωγραφική εξάπλωση των γλωσσικών χαρακτηριστικών. Ο Matras (2005, 2010) κάνει λόγο για ένα σύμπλεγμα ισογλωσσών που χωρίζει τις διαλέκτους της δυτικής και της βόρειας Ευρώπης από αυτές της νοτιοανατολικής. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες. Οι βόρειες οι οποίες υποδιαιρούνται σε βορειοδυτικές και βορειοανατολικές, κεντρικές, Vlax και Balkan Romani. Η ποικιλία Thrace Romani που ομιλείται στην Ελλάδα ανήκει στην ομάδα νότια Vlax, ενώ η Φινλανδική ποικιλία Romani ανήκει στη βορειοδυτική ομάδα.

Σε γενικές γραμμές οι Ρομά είναι πολύγλωσσοι διότι οι διάφορες διάλεκτοι έχουν αφομοιωμένα λεξικά και δομικά δάνεια από τις γλώσσες επαφής. Αυτό συνέβη λόγω του χαμηλού κύρους της γλώσσας των Ρομά σε σχέση με τις γλώσσες των πληθυσμών που ερχόντουσαν σε επαφή (Adamou & Granqvist, 2014). Οι διάφορες διάλεκτοι των Ρομά δεν διαφέρουν πολύ τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο, καθώς είναι αμοιβαία κατανοητές σε μεγάλο βαθμό, ακόμη κι αν είναι γραμμένες

με λίγη διαφορετική μορφή. Ομοίως όπως συμβαίνει με τις σκανδιναβικές γλώσσες ή τα πορτογαλικά, τα ισπανικά και τα καταλανικά ή ακόμη α τσέχικα, τα σλοβακικά και τα πολωνικά (Matras, 2013).

Η Ρομάνι, όπως οποιαδήποτε άλλη εθνική γλώσσα δεν έχει μόνο πρακτικές επικοινωνιακές λειτουργίες στην καθημερινότητα, ιδιαίτερα στην επικοινωνία μεταξύ των μελών της οικογένειας και των οικισμών Ρομά, αλλά έχει και έντονες συμβολικές και συναισθηματικές λειτουργίες. Αυτός ο συμβολισμός υιοθετήθηκε νωρίς από τους Ρομά ακτιβιστές απέναντι στην Ευρώπη, εξαιρούμενη είναι η Γερμανία. Η πλειονότητα του ακτιβισμού των Ρομά τις δεκαετίες 1960-1970 βασίστηκε στη δημιουργία ενός τοπικού ή εθνικού συστήματος ορθογραφίας για τους Ρομά και προσπάθειες για λογοτεχνικές παραγωγές στη γλώσσα αυτή. Παρά τη διεθνή δικτύωση στα τέλη της δεκαετίας 1960, η προώθηση των λογοτεχνικών προσπαθειών των Ρομά απέκτησε περιφερειακό ή εθνικό χαρακτήρα, με κάθε τοπική ομάδα ακτιβιστών να υιοθετεί τη δική της διάλεκτο και ένα ορθογραφικό σύστημα με βάση το κρατικό γλωσσικό αλφάβητο. Με βάση τα μετα-αποικιακά εθνικά κινήματα και τον ρόλο των εθνικών γλωσσών ως σύμβολο της χειραφέτησης και της ανεξαρτησίας, η IRU θεώρησε τη δημιουργία μιας τυπικής γλώσσας ως συμβολική χειρονομία που μιμούνταν ένα έθνος κράτος στη δημιουργία: έναν πρόεδρο, έναν ύμνο, μια σημαία, μια εθνική ημέρα εορτασμού και διεθνής αναγνώριση (Matras, 2013).

1.3.Θρησκεία

Οι ερευνητές έχουν μελετήσει σε βάθος θέματα όπως την ιστορία, την καταγωγή, την ταυτότητα κτλ. των Ρομά, ωστόσο όσον αφορά τη θρησκεία και τη στάση τους απέναντι στη θρησκεία δεν υπάρχει μεγάλη έρευνα. Ένας λόγος που οφείλεται αυτό είναι η έλλειψη πηγών. Οι Ρομά του παρελθόντος δεν έχουν αφήσει κάποιο γραπτό κείμενο, συνήθως τα κείμενα είναι γραμμένα από άτομα που δεν είναι Ρομά. Επομένως, αντανακλούν τις δικές τους απόψεις και όχι την εσωτερική κοινωνιολογική επικαιρότητα των Ρομά. Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα όλα όσα αναφέρονται σε μελέτες, βιβλία και άρθρα να αφορούν δεισιδαιμονικές πεποιθήσεις, έχοντας ελάχιστες συνδέσεις με τη θρησκεία του χριστιανισμού ή τη θρησκευτικότητα, ενώ όταν υπάρχουν συνδέσεις είναι αρνητικές. Δύο διακριτές προσεγγίσεις υπάρχουν για τη θρησκευτικότητα των Ρομά. Πρώτον, δεν υπάρχει θρησκεία των Ρομά, δεν έχουν τη δική τους θρησκεία ή σύστημα πεποιθήσεων. Δεύτερον, η θρησκευτικότητα των Ρομά είναι μόνο μίμηση (Gyetvai & Rajki, 2016).

Σε γενικές γραμμές οι Ρομά έχουν υιοθετήσει τη θρησκεία της χώρας στην οποία ζουν, μπορεί να είναι Καθολικοί, Μουσουλμάνοι, Προτεστάντες κτλ. Η θρησκευτικότητα των διαφορετικών υποεθνικών ομάδων Ρομά μπορεί να διαφέρει, όπως διαφέρει η αντίληψη της θρησκείας από τον πληθυσμό σε διαφορετικές χώρες. Οι θρησκευτικές αποστολές με την επιρροή που έχουν οδηγούν σε θετικές κοινωνικές αλλαγές ακόμα και στην κοινωνική ένταξη. Ωστόσο, δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες για τη θρησκευτικότητα των Ρομά στο πέρασμα του χρόνου και τις αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί (Kozubik et al., 2022).

Οι Ρομά εδώ και καιρό έχουν συνδεθεί με την ανορθόδοξη πνευματικότητα, όπως είναι η μαντεία και οι κατάρες, όμως την ίδια στιγμή αναγνωρίζεται τηρούν τη θρησκεία που ασκείται στο τοπικό τους περιβάλλον. Το τελευταίο οφείλεται στο γεγονός ότι η θρησκεία αποτελεί βασικό παράγοντα για τις κοινωνικές σχέσεις και οι κοινότητες χαμηλού επιπέδου εξαρτώνται από την ανοχή των γειτόνων τους. Η θρησκεία στις κοινότητες Ρομά δεν είναι μία και στατική (Law & Kovats, 2018). «Η αντανάκλαση μιας μεγάλης ποικιλίας πολύπλοκων κοινωνικών σχέσεων, η θρησκευτική πεποίθηση και η εμπειρία μεταξύ των Ρομά είναι δυναμική και διαφορετική» (Law & Kovats, 2018, p.30).

1.4. Οι Ρομά στην ευρύτερη κοινωνία

Πολλές φορές οι Ρομά έχουν αποκλειστεί από την κοινωνία τόσο σωματικά όσο και κοινωνικά και πολιτισμικά. Βρίσκονται στο περιθώριο, ακόμη και εκτός νόμου. Ποτέ δεν είχαν εργαλεία εξουσίας, όπως ιδιοκτησία γης, συσσωρευμένο πλούτο, δημοσιονομικές εξουσίες ή στρατιωτική δύναμη. Αν και οι κοινότητες Ρομά μπορούσαν να παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις, μέχρι ένα σημείο, αυτό δεν ήταν αρκετό για να υποστηρίξει μια δημόσια πολιτική των Ρομά. Για να δημιουργηθούν αλλαγές ήταν αναγκαίο να συμμετέχουν σε δημόσιο διάλογο για να παρουσιάζουν την πλευρά τους (Law & Kovats, 2018).

Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οι Ρομά έγιναν ισότιμοι πολίτες χάρη στο πρόγραμμα της κυβέρνησης Košice που συνδέθηκε με το πρώτο σύνταγμα της Νέας Δημοκρατίας. Τη δεκαετία του 1950, οι Ρομά θεωρούνταν πληθυσμός που θα μπορούσε να αντικαταστήσει τους Γερμανούς που είχαν εκδιωχθεί, έτσι οι πολυπληθείς οικογένειές τους και η αύξηση του πληθυσμού τους δεν προκαλούσε κάποια αναστάτωση. Ωστόσο, οι πρακτικές πολιτικές και η θέση τους στην κοινωνία ήταν αμφίθυμες. Από τη μία πλευρά έγιναν ίσοι πολίτες, από την άλλη πάρθηκαν ορισμένα μέτρα που σχετίζονταν με τη συμβολική περιθωριοποίησή τους. Παραδείγματος χάριν, ειδική παρακολούθηση από την κρατική διοίκηση, προγράμματα επανεκπαίδευσης και εφαρμογή παλαιών νόμων για διακρίσεις από την προπολεμική εποχή.

Αρχικά, οι Ρομά φιλοξενήθηκαν σε ξενώνες εργασίας και σε παλιά σπίτια που εγκαταλείφθηκαν από εκδιωγμένους Γερμανούς. Τη δεκαετία του 1960 τους προσφέρθηκε διαμονή σε καινούριες πολυκατοικίες, σύγχρονες και πολυτελείς. Είχαν υποχρέωση για στρατιωτική θητεία, το δικαίωμα και υποχρέωση για εργασία, δικαίωμα στην κατοχή κατοικίας και δωρεάν υγειονομική περίθαλψη, όπως και οι υπόλοιποι πολίτες του κράτους. Συνεπώς, οι Ρομά θεωρούνταν υπανάπτυκτοι πολιτισμικά και υποστηρίχθηκαν για να ξεπεράσουν το «εξελικτικό χάσμα», ενώ συγχρόνως έγιναν δεκτοί ως ίσοι. Παρόλο που υπήρχε το τσιγγάνικο στερεότυπο και ζούσαν διαφορετικά σε σχέση με την πλειονότητα και τους δόθηκε μεγαλύτερη βοήθεια, δεν υπήρξε κάποια επίδραση στη νομική τους θέση στο κρατικό σύστημα και τα δικαιώματά τους σε κοινωνικές παροχές (Doubek et al., 2015)

Ακόμη, οι Ρομά αντιμετώπισαν κάποιου είδους περιθωριοποίησης που οφείλεται τόσο στην ταξική όσο και στην εθνική ταυτότητα. Η ταξική οικονομική στέρηση των Ρομά είναι αποτέλεσμα των υποδεέστερων θέσεών τους στην αγορά

εργασίας, μπορεί να προκληθεί από πρακτικές που ευνοούν διακρίσεις και αποκλεισμούς που εθνοτικά υποβαθμίζουν ή παρουσιάζουν τους Ρομά ως «φυλετικούς άλλους». Με αυτόν τον τρόπο οι Ρομά παρουσιάζονται ότι δεν θέλουν να εργαστούν ή ότι έχουν φυσικό περιβάλλον τη χωματερή ή μπορεί η αμοιβή της εργασίας τους να είναι μικρότερη επειδή δεν προσφέρουν όσα θα έπρεπε ή δουλεύουν σε ανασφαλείς συνθήκες εργασίας επειδή είναι συνηθισμένοι (Daniel & Vincze, 2014).

Οι ελπίδες για συστηματική αλλαγή έπειτα από την εισαγωγή του πλαισίου της ΕΕ για την ένταξη των Ρομά το 2011 άρχισαν να φθίνουν. Κατά βάση οι Ρομά δεν εκπροσωπούνται στα κοινοβούλια και η ψήφος τους δεν έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τα πολιτικά κόμματα. Έτσι, είναι αρκετά ευάλωτοι σε περιόδους σοβαρής οικονομικής κατάθλιψης και ανερχόμενου εθνικισμού. Κάποιες από τις αιτίες είναι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας τη δεκαετία του 1990 και η διαίρεση της Τσεχοσλοβακίας τον Ιανουάριο του 1993. Οι Ρομά δεν είχαν δικαίωμα ιθαγένειας και συχνά ούτε πατρίδα, γι' αυτό εγκατέλειψαν τον τόπο γέννησής τους και αναζήτησαν άσυλο σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, ακόμη και στον Καναδά. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η εισαγωγή μιας οικονομίας της αγοράς στις χώρες της πρώην Σοβιετικής επιρροής. Οι χειρωνακτικές θέσεις εργασίας που είχαν οι Ρομά στη σοσιαλιστική οικονομία παύουν να υπάρχουν σε μια νεοφιλελεύθερη τάξη. Πιο συγκεκριμένα, οι κρατικές λειτουργίες ιδιωτικοποιούνται, η πλήρης απασχόληση δεν μπορεί να εξασφαλιστεί και οι φυλετικές διακρίσεις στην αγορά εργασίας γίνονται πιο έντονες (Fekete, 2014).

Οι πολλαπλές αναπαραστάσεις της ομαδικής ταυτότητας για τις κοινότητες των Ρομά αποτελεί σημαντικό γεγονός επειδή, εκτός από το ότι υπάρχει ένας αρνητικό συσχετισμός γύρω από την εικόνα τους, οι ίδιοι οι Ρομά δεν εκπροσωπούνται επισήμως, δεν μπορεί να ακουστεί η φωνή τους και να παρουσιαστούν αποτελεσματικά στη δημόσια ζωή, έτσι ώστε να αλλάξουν τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τις κοινότητες των Ρομά. Ο τρόπος που παρουσιάζεται η πολιτική ταυτότητα μέσα από την επίσημη εκπροσώπηση έχει ιδιαίτερη βαρύτητα και πρέπει να υπογραμμίζει τα κοινά σημεία των Ρομά με την πλειονότητα, όπως για παράδειγμα ότι μοιράζονται παρόμοιες ελπίδες και φιλοδοξίες (υγεία, οικογένεια, εργασία, ευκαιρίες, ευτυχία).

Η κατώτερη θέση που κατέχουν οι Ρομά και η αρνητική εικόνα που τους συνοδεύει έχει οδηγήσει στην περιθωριοποίησή τους και έτσι οι όποιες πολιτικές στόχευαν στην ένταξή τους δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Παρόλα αυτά, το θέμα των Ρομά έχει γίνει πιο εμφανές στην πολιτική σκηνή, τα προβλήματά τους έχουν

γίνει ορατά και πραγματοποιούνται προσπάθειες για αφύπνιση της πολιτικής συνείδησης των Ρομά (McGarry, 2014).

2. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

2.1. Ο όρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, οι στόχοι και οι αρχές της

Λόγω της παγκοσμιοποίησης οι άνθρωποι άρχισαν να μετακινούνται πέρα από τα εθνικά σύνορα, οι οποίοι “μετακινούν” μαζί τους γλώσσες, πολιτισμούς και κοσμοθεωρίες. Πλέον, οι κοινωνίες αποτελούνται από διάφορες γλώσσες, θρησκείες και εθνικότητες. Φυσικά, τα παραπάνω επηρεάζουν τα εκπαιδευτικά συστήματα που έρχονται αντιμέτωπα με όλη αυτή την ποικιλομορφία σε καθημερινή βάση και έχουν ως στόχο τόσο την ακαδημαϊκή επιτυχία όσο και την ομαλή ένταξη όλων των παιδιών μέσα σε ένα κλίμα σεβασμού και κατανόησης (Lourenço, 2018).

Η σύγχρονη οργάνωση της κοινωνίας συνεπάγεται την ανάγκη για διαπολιτισμική εκπαίδευση, καθώς υπάρχει έλλειψη ανεκτικότητας και κατανόησης για ανθρώπους που διαφέρουν από την πλειονότητα της κοινωνίας ως προς την καταγωγή, την εθνικότητα, τη φυλή κτλ. Η εκπαίδευση και η αποδοχή του πολιτισμικού πλουραλισμού αποτελούν κλειδί για την αντιμετώπιση των συγκρούσεων και της αδιαφορίας (Wereszczyńska, 2018). Τα συστήματα εκπαίδευσης πρέπει να βοηθήσουν τους ανθρώπους να καταλάβουν ότι ο ρατσισμός και η μισαλλοδοξία δεν είναι κομμάτια της κοινωνίας, είναι σημαντικό να μεταδίδουν αξίες ανεκτικότητας και ισότητας. Για τη δημιουργία ανεκτικών και δημοκρατικών κοινωνιών στις οποίες συμμετέχουν όλα τα πρόσωπα, ασχέτως από τη φυλετική ή εθνική καταγωγή, η δράση πρέπει να γίνει πέρα από τις μισθωτές και αυτοαπασχολούμενες δραστηριότητες και να υλοποιηθεί σε τομείς όπως η εκπαίδευση (Faas et al., 2014). Η εκπαίδευση είναι αυτή που σέβεται και αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης ζωής, ευαισθητοποιεί τον μαθητή σχετικά με τους διαφορετικούς τρόπους ζωής των ανθρώπων, τα έθιμα και τις κοσμοθεωρίες και ότι αυτή η ποικιλομορφία της ανθρώπινης ζωής εμπλουτίζει όλους μας, προάγει την ισότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα και αμφισβητεί τις άδικες διακρίσεις (Cummins, 2015).

Ο όρος “Διαπολιτισμική Εκπαίδευση” αναφέρθηκε στην Ευρώπη το 1983 σε διάσκεψη των Υπουργών Παιδείας στο Βερολίνο, οι οποίοι υπογράμμισαν τη διαπολιτισμική διάσταση της εκπαίδευσης. Βασική της αρχή είναι η δημιουργία διαλόγου με σεβασμό και κατανόηση μεταξύ ατόμων με διαφορετικό εθνικό, θρησκευτικό, πολιτιστικό και γλωσσικό υπόβαθρο (Portera, 2020). Αφορά την ανάπτυξη και την υλοποίηση επίσημων πολιτικών και μεταρρυθμίσεων προκειμένου να υπάρχουν ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες (Faas et al., 2014). Η διαπολιτισμική εκπαίδευση “προάγει τη γνώση, την κατανόηση και τον σεβασμό για διαφορετικές πολιτιστικές παραδόσεις και πεποιθήσεις, στον βαθμό που αυτές οι παραδόσεις και πεποιθήσεις συνάδουν με την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως ορίζονται σε έγγραφα όπως η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού” (Cummins, 2015, σ.456). Είναι οι διαδικασίες τόσο της τυπικής όσο και της άτυπης εκπαίδευσης που επηρεάζουν τη δημιουργία αρχών και στάσεων στις αλληλεπιδράσεις εκπροσώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς, όπως επίσης και η εκμάθηση επίλυσης συγκρούσεων με τη χρήση διαλόγου και η ειρηνική συνύπαρξη. Είναι ένας τρόπος να ενωθούν τα διάφορα έθνη (Wereszczyńska, 2018). Αρχικά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση εκλαμβάνόταν κυρίως σαν κοινωνικό κίνημα, ωστόσο στις σημερινές δυτικές χώρες αποτελεί μια σταθερή θεσμική αναγνώριση (Ogay & Edelman, 2016).

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση λαμβάνει τα κατάλληλα εκπαιδευτικά μέτρα που έχουν ως στόχο τη μείωση των ερμητικών συμπεριφορών από τις μειονότητες λόγω της προσήλωσής τους στους τυπικούς κανόνες της κουλτούρας τους και την υποκίνησή τους από προκαταλήψεις, ανησυχίες, μύθους ή ανασφάλεια που μπορεί να προέρχεται από στοιχεία του πολιτισμού της εθνικής πλειονότητας. Θα πρέπει να επιτρέπει τον εκδημοκρατισμό και την παγκοσμιοποίηση ως εξελικτικές και αλληλένδετες διαδικασίες. Ακόμη, πρέπει να έχει ως στόχο τη δημιουργία ταυτότητας του πολίτη και να δίνει έμφαση στην αμοιβαία αποδοχή και συνεργασία (Wereszczyńska, 2018). Η διαπολιτισμική προσέγγιση θεωρεί τους πολιτισμούς δυναμικούς, διαπραγματευόμενους και συν-κατασκευασμένους. Η μετανάστευση και η ζωή σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία δεν απεικονίζονται ως παράγοντες κινδύνου, αλλά ως ευκαιρίες για κοινωνικό και προσωπικό εμπλουτισμό. Ένα άτομο από διαφορετική εθνοτική ομάδα με διαφορετική κουλτούρα προσφέρει μια ευκαιρία για προβληματισμό αναφορικά με τις αξίες, τους κανόνες και τους τρόπους συμπεριφοράς (Portera, 2020).

Οι στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι να διδαχτεί η κριτική ανάλυση της πραγματικότητας, έτσι ώστε να υπάρχει αποστασιοποίηση από τις συνηθισμένες απόψεις που υιοθετούνται από την κυρίαρχη κουλτούρα, σεβασμός σε όλους τους πολιτισμούς και ανάλυση νομικών πτυχών. Να γίνει κατανοητό ότι η άποψη του ατόμου για την πραγματικότητα είναι υποκειμενική και επηρεασμένη από την πολιτιστική ταυτότητα του καθενός και ο κάθε πολιτισμός, κατά κάποιον τρόπο είναι υπόχρεος σε άλλους. Η πραγματοποίηση διαλόγου χωρίς να γίνεται ταύτιση με την κυρίαρχη κουλτούρα και χωρίς να ενισχύονται διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες (Wereszczyńska, 2018). Η διαπολιτισμικότητα υποστηρίζει ότι μέσα από την κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη, οι εκπαιδευτικοί μετασχηματίζουν την παιδαγωγική και το πρόγραμμα σπουδών με σκοπό να ενδυναμώσουν τους περιθωριοποιημένους μαθητές. Οι διαπολιτισμικοί υπογραμμίζουν τη δυναμική φύση των πολιτισμών που είναι τόσο όμοιοι όσο και διαφορετικοί. Τα πολιτιστικά όρια αλλάζουν και επικαλύπτονται δημιουργώντας έναν νέο χώρο στον οποίο υάρχει η υβριδική πολιτιστική ταυτότητα των ντόπιων και των μεταναστών (Faas et al., 2014).

Ωστόσο, η ένταξη της πολιτισμικής διάστασης στην εκπαίδευση δεν συνεπάγεται την απλή αναφορά των πολιτισμικών διαφορών, αλλά είναι ανάγκη να γίνει κατανοητή η πολιτιστική ενσωμάτωση της ίδιας της εκπαίδευσης. Παραδείγματος χάριν, πώς σχετίζονται πολιτισμικά οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την κανονικότητα (Ogay & Edelman, 2016). Οι εκπαιδευτικοί σήμερα δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο την πολιτιστική πολυμορφία, καθώς αναδύονται νέες προκλήσεις. Χρειάζεται να επεκταθεί το σημασιολογικό νόημα και το πεδίο παρέμβασης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης λόγω των νέων προκλήσεων και των διαφορετικών μορφών διαφορετικότητας. Όπως για παράδειγμα είναι ο νεοφιλελευθερισμός, η κλιματική αλλαγή, οι μαθητές με αναπηρία, πολιτικές και κοινωνικές διαφορές (Portera, 2020).

Προκειμένου να υπάρξει ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς χρειάζεται τα σχολεία και οι κοινότητες να πραγματοποιούν δράσεις που συμβάλλουν στην εκπαίδευση των πολιτών προκειμένου να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στην αγορά εργασίας και συμμετοχή στην κοινωνία (Flecha & Soler, 2013). Η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει μεγάλες αλλαγές στην κοινωνία, με τη μετανάστευση και τη διαφορετικότητα να αυξάνονται. Η εκπαίδευση πρέπει να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις με τη βοήθεια της διαπολιτισμικής προσέγγισης, προάγοντας την ανεκτικότητα και την κατανόηση μεταξύ διαφορετικών ομάδων και να υπογραμμίσει τη δυναμική φύση των πολιτισμών. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση χρειάζεται να δημιουργήσει ισότιμες ευκαιρίες εκπαίδευσης, ενισχύοντας την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Είναι αναγκαίο να αναπτυχθεί η διαπολιτισμική εκπαίδευση για τη δημιουργία ανεκτικών και δημοκρατικών κοινωνιών. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αντιμετωπίσουν τις νέες προκλήσεις και να επεκτείνουν την δράση τους λόγω της πολιτισμικής ποικιλομορφίας που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κοινωνία.

2.2. Τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των Ρομά, η σύνδεσή τους με την εκπαίδευση και η ανάγκη για διαπολιτισμική εκπαίδευση

Βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας των Ρομά είναι ότι είναι ενσωματωμένη μέσα στην κοινωνία των μη Ρομά που ζουν. Με αυτό τον τρόπο αποτελούν κομμάτι της ευρύτερης κοινωνίας και μοιράζεται την ιστορία της, όπως και την ιστορία της χώρας στην οποία βρίσκονται. Οι Ρομά αντιμετωπίζονται ακόμα και σήμερα, έστω και σε λιγότερο βαθμό, με προκαταλήψεις και ρατσισμό. Βασικά τους χαρακτηριστικά θεωρούνται ότι είναι η αρνητική στάση απέναντι στο σχολείο και οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, αντιμετωπίζονται με φόβο και πιστεύεται ότι είναι υπεύθυνοι για κοινωνικά προβλήματα, όπως τα ναρκωτικά και οι μολυσματικές ασθένειες (Λυδάκη, 2013).

Οι Ρομά έχουν οικογενειακές, φιλικές και κοινωνικές σχέσεις συνήθως μεταξύ τους, ενώ με τους μη Ρομά αναπτύσσουν οικονομικές σχέσεις. Αυτό μπορεί να συνδέεται με την μη κοινωνική αποδοχή τους, έτσι οι επιλογές τους για κοινωνικές συναναστροφές είναι περιορισμένες, ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί τρόπο διατήρησης της εθνοτικής, πολιτισμικής και κοινωνικής τους συνοχής. Η αλληλεγγύη και η αλληλοϋποστήριξη στο πλαίσιο της οικογένειας, της φάρας και της κοινότητας είναι βασικά στοιχεία της οργάνωσής τους (Μάρκου και σύν., 2018).

Παράγοντες που συμβάλλουν στην αρνητική σχέση των Ρομά με το σχολείο είναι η φτώχεια, οι ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης, οι μετακινήσεις της οικογένειας για λόγους εργασίας, η ανεργία, η παιδική εργασία, η έλλειψη οραματισμού για καλύτερο μέλλον, ο ρατσισμός, οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, οι διαφορές του πολιτισμού τους, οι διαφορετικές αξίες, η μη σύνδεση της οικογενειακής κουλτούρας με αυτή του σχολείου, η μη ετοιμότητα των εκπαιδευτικών να διαχειριστούν τα παιδιά Ρομά και η μη συμβολή της πολιτείας (Λυδάκη, 2013). Η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά συνήθως συνοδεύεται από “προβλήματα” και απολογισμούς επειδή συνδέεται με αρνητικούς συσχετισμούς και με δυσκολίες ένταξης (Lauritzen & Nodeland, 2018).

Καταγράφεται μια περιθωριακή συμμετοχή των Ρομά με την αναπαραγωγή των ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν. Πολλές έρευνες έχουν εντοπίσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στο εκπαιδευτικό κομμάτι, όπως είναι η μη ολοκλήρωση υποχρεωτικής εκπαίδευσης, χαμηλές σχολικές επιδόσεις, μειωμένη συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες κ.α. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο η φτώχεια, η δυσκολία κάλυψης βασικών αναγκών, αλλά και το χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο των γονέων και η δυσκολία να στηρίξουν την εκπαίδευση των παιδιών τους, ακόμη και αν το θέλουν (Λυδάκη, 2013).

Τα παιδιά από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, όπως στην περίπτωση των Ρομά, υπάρχουν λιγότερες ευκαιρίες για σχολική επιτυχία. Το κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο παίζει, επίσης, σημαντικό ρόλο. Υπάρχει σύνδεση ανάμεσα στην επιτυχία των παιδιών στο σχολείο και την κοινωνικοπολιτισμική θέση και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονιών. Όταν οι γονείς έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης ή είναι αναλφάβητοι, όπως συχνά συμβαίνει με τους Ρομά, δύσκολα τα παιδιά θα λάβουν υψηλή εκπαίδευση. Τα παιδιά των Ρομά έχουν να αντιμετωπίσουν δυσκολίες που σχετίζονται με τις γλωσσικές και πολιτισμικές μειονεξίες, τη θέση των οικογενειών τους στην κοινωνία και, συνεπώς, την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική δυνατότητα που έχουν για να στηρίξουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών τους. Ακόμη, έχουν να αντιμετωπίσουν θεσμικά προβλήματα, για παράδειγμα τη στάση των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη σχολική διαρροή ή την επανάληψη των τάξεων (Μάρκου και σύν., 2018).

Ωστόσο υπάρχει και το ζήτημα για τις ιδιαιτερότητες και τις στρατηγικές μάθησης των Ρομά. Πιο συγκεκριμένα, κατά πόσο το αναλυτικό πρόγραμμα συμβαδίζει με τις αξίες και τις πρακτικές της κοινωνίας και οικογένειας των Ρομά, ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες και τα κοινά χαρακτηριστικά των στρατηγικών μάθησης των Ρομά σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά. Οι Ρομά αντιμετωπίζουν δυσκολίες καθώς οι πρακτικές συστηματικής σχολικής μάθησης δεν έχουν συνάφεια με την εργασιακή τους δραστηριότητα. Η σχολική εκπαίδευση για τους Ρομά αποτελεί περιφερειακή μορφή γνώσης διότι η κοινότητα και η οικογένεια αποτελούν την πρωταρχική πηγή γνώσης και, επίσης, θέλουν το σχολείο να παρέχει μόνο γνώσεις αριθμητικής και γραμματισμού, καθώς αυτές είναι χρήσιμες για τη μελλοντική ευημερία της κοινωνίας τους (Λυδάκη, 2013).

Η επιτυχία στο σχολείο, την εργασία και την κοινωνία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πολιτισμικό κεφάλαιο που έχει ο καθένας όταν προσαρμόζεται στο κοινωνικό περιβάλλον. Ο διαχωρισμός των Ρομά έχει ως επακόλουθο τη διεύρυνση των πολιτισμικών διαφορών και τη δημιουργία μειονεξιών. Παραδείγματος χάριν, η πλειονότητα των Ρομά μαθητών μειονεκτούν στη χρήση της ελληνικής γλώσσας στο σχολείο γιατί ο τρόπος που την χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους σε σχέση με τις απαιτήσεις του σχολείου διαφέρουν πολύ. Έτσι, εμποδίζεται η πρόοδός τους και η μετέπειτα εύρεση εργασίας (Μάρκου και σύν., 2018).

Όταν στο σχολείο υπάρχουν άτομα με διαφορετικό πολιτισμό, γλώσσα, θρησκεία, αξίες κ.α., τότε υπάρχουν διαφορετικές απαιτήσεις για την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δείχνει ενδιαφέρον για τους άλλους, τη διαφορετικότητά τους και τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι, καθώς επίσης και αλληλοσεβασμό μέσα από την πολιτισμική ποικιλία (Μάρκου κ.α., 2018). Αυτό γιατί οι μαθητές αδυνατούν να συνδέσουν τις εξειδικευμένες γνώσεις του σχολείου με τις αυθόρμητες, εμπειρικές παραστάσεις που συναντούν καθημερινά στην κοινότητά τους. Το σχολείο χαρακτηρίζεται από “δυσκαμψία, φορμαλιστικό τρόπο οργάνωσης της σχολικής ζωής, τυπολατρεία, εμμονή στη διατήρηση και αναπαραγωγή των καθιερωμένων εξωτερικών στοιχείων της σχολικής ρουτίνας και η επιφυλακτική (ή αρνητική) αντιμετώπιση οποιασδήποτε πρωτοβουλίας, καινοτομίας, εναλλακτικής προσέγγισης” (Λυδάκη, 2013, σ.70).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο και οι συνθήκες διαβίωσης των μη Ρομά είναι καλύτερες σε σχέση με αυτές των Ρομά, έτσι δημιουργείται ένα αίσθημα ανωτερότητας που θέτει εμπόδια για τη μεταξύ τους επικοινωνία και συνεργασία. Συχνά οι Ρομά θεωρούν ότι η σχολική τους επίδοση συνδέεται με τη συμπεριφορά των μη Ρομά, ενώ από την άλλη πλευρά οι μη Ρομά θεωρούν ότι η σχολική τους επίδοση οφείλεται στο ότι δεν υιοθετούν αδιάφορη στάση για το σχολείο όπως οι Ρομά, η οποία θεωρούν ότι οφείλεται σε κληρονομική διανοητική κατωτερότητα. Με βάση τα παραπάνω, δικαιολογούν και τη στάση τους απέναντι στις λιγότερες ευκαιρίες για τους Ρομά και την άρνησή τους να επιβραβεύσουν τις προσπάθειές τους με αντίστοιχες επαγγελματικές ευκαιρίες, ενώ οι Ρομά αναπτύσσουν συμπεριφορές που δίνουν έμφαση στην αλληλεγγύη μεταξύ της ομάδας τους, σε αντιπαράθεση με αυτή των μη Ρομά. (Μάρκου και σύν., 2018).

Το χάσμα γνώσεων ανάμεσα στο σπίτι, την εργασία και το σχολείο είναι αρκετά μεγάλο και οι μαθητές δεν μπορούν να συνδέσουν τις γνώσεις που αποκτούν στο σχολείο με την καθημερινότητά τους. Σύμφωνα με τον Vygotsky (όπως αναφέρεται στο... σελ.73), οι αφηρημένες τυπικές έννοιες που αποκτά το παιδί στο σχολικό περιβάλλον, ενεργοποιούνται όταν γίνονται λειτουργικές στην καθημερινότητά του. Το σχολείο δεν αξιοποιεί τις βιωματικές εμπειρίες των παιδιών, καθώς τις θεωρεί λανθασμένες και τις απορρίπτει, αντί να τις μετασχηματίζει δημιουργικά. Ο μετασχηματισμός αυτός μπορεί να επιτευχθεί εφόσον οι μαθητές θεωρηθούν υποκείμενα της μαθησιακής διαδικασίας και αποτελέσουν βασικό κομμάτι της. Το σχολείο χρειάζεται να βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν συμβολικά εργαλεία, για παράδειγμα εννοιολογικούς χάρτες και γλωσσικούς κώδικες, έτσι ώστε να αναστοχαστούν και να κατανοήσουν τη συμμετοχή τους στην καθημερινότητα της οικογένειας και της κοινωνίας τους (Λυδάκη, 2013).

Σε πολλές θεσμικές παρεμβάσεις οι Ρομά θεωρούνται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο ότι είναι υπαίτιοι για την κατάστασή τους, προσδίδοντάς τους την ευθύνη για την προσαρμογή στις υπάρχουσες δομές, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ότι οι Ρομά είναι κοινωνικά συγκροτημένοι. Η δράση της πολιτείας για καλύτερη εκπαίδευση και ποιότητα ζωής των Ρομά είναι πολύ σημαντική, ωστόσο θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα εφόσον συνεισφέρουν και οι τοπικές κοινωνίες (Μάρκου και σύν., 2018).

Στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα, το βασικό μοντέλο μάθησης έχει να κάνει με την αντικατάσταση των καθημερινών εννοιών από τις καθημερινές γνώσεις. Με αυτόν τον τρόπο οι γνώσεις που αποκτούν οι μαθητές στο σχολείο θεωρούνται επαρκείς και επιστημονικές, ενώ οι καθημερινές έννοιες των μαθητών παρουσιάζονται ως ελλειμματικές. Συνεπώς οι μαθητές γίνονται αντικείμενα της μαθησιακής διαδικασίας και οι κοινωνικές και προσωπικές τους εμπειρίες δεν λαμβάνονται υπόψη. Οι Ρομά αναγκάζονται να αλλάξουν τον τύπο σκέψης με τον οποίον έχουν έρθει σε επαφή στο οικογενειακό τους περιβάλλον και να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό, μη βιωματικό τρόπο σκέψης. Το μοντέλο αντικατάστασης δεν ωφελεί τους μαθητές από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, όπως οι Ρομά, στα οποία τα παιδιά από μικρή ηλικία βοηθούν την οικογένειά τους για την εξασφάλιση των βασικών αναγκών. Λόγω της ενασχόλησης με την ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία, η γνώση μαθαίνεται με βιωματικό τρόπο (Λυδάκη, 2013).

Γενικότερα, η πολιτεία χρειάζεται να κινητοποιηθεί δραστικά προκειμένου να αντιμετωπίσει τον στιγματισμό, τον διαχωρισμό και τον αποκλεισμό των Ρομά, και όχι μόνο, από διάφορες ευκαιρίες. Όσο το σχολείο συνεχίζει να απευθύνεται σε συγκεκριμένο σύνολο των μαθητών, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες που προκύπτουν σε μια σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία, τότε δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά και διαχρονικά τα προβλήματα (Μάρκου και σύν., 2018).

Οι τεχνικές συμμετοχής σε καθημερινές πρακτικές γίνονται με αυθόρμητο, άκριτο και στερεοτυπικό τρόπο και οι αισθητηριακές αντιλήψεις που δημιουργούνται είναι αυτονόητες, ανελαστικές και δογματικές. Για την υλοποίηση του δημιουργικού μετασχηματισμού είναι αναγκαία η ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων που συμβάλλουν στον κριτικό μετασχηματισμό τόσο των αυθόρμητων καθημερινών αντιλήψεων όσο και των σχολικών γνώσεων. Το θέμα δεν είναι η αναζήτηση ειδικών στρατηγικών μάθησης για τους Ρομά, αλλά η αναζήτηση στρατηγικών μάθησης που υποστηρίζουν το μαθητικό σύνολο και, ειδικά, τους μαθητές που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα (Λυδάκη, 2013).

Η εκπαίδευση βοηθάει τα άτομα να ενταχθούν στην κοινωνία. Μετά την οικογένεια, το σχολείο είναι αυτό που αναλαμβάνει να μορφώσει το παιδί προκειμένου να μετατραπεί σε οργανικό μέλος της κοινωνίας, να γίνει ενεργός πολίτης. Το πώς υποδέχεται το σχολείο το παιδί και όσα θα βιώσει μέσα σε αυτό το περιβάλλον, δηλαδή τις συναναστροφές του με τους συμμαθητές και τους εκπαιδευτικούς, το περιεχόμενο των μαθημάτων κ.α. καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξή του (Μάρκου και συν., 2018). Χρειάζεται να δοθεί έμφαση στους κοινωνικούς δεσμούς, καθώς η μάθηση συνεπάγεται τη συμμετοχή σε κοινότητες πρακτικής. Γι' αυτό είναι αναγκαίος ο εμπλουτισμός των σχολείων υποδοχής με πολλαπλές δραστηριότητες, όπως αθλητικές και καλλιτεχνικές, μουσειοπαιδαγωγική αγωγή και εκπαιδευτικές εκδρομές. Ακόμη, η ένταξη των Ρομά συνδέεται στενά με την ποιότητα του εκπαιδευτικού-παιδαγωγικού έργου. Ένα κριτήριο της ποιότητάς του είναι ο πολυφωνικός χαρακτήρας μάθησης. Είναι σημαντικό να ενισχυθούν οι φωνές των Ρομά και να εμπλουτίσουν πολιτισμικά το σχολικό περιβάλλον (Λυδάκη, 2013).

Με βάση τα παραπάνω, οι Ρομά αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα και διακρίσεις στην κοινωνία, όπως και στον τομέα της εκπαίδευσης. Οι παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτήν την αρνητική σχέση με το σχολείο είναι η φτώχεια, οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις, το χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο των γονέων και οι μειωμένες εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Επιπλέον, οι Ρομά διατηρούν στενές σχέσεις εντός της κοινότητάς τους και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ενσωμάτωσή τους στην ευρύτερη κοινωνία. Επίσης, οι εκπαιδευτικές αρχές δεν παρέχουν αρκετή υποστήριξη για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, και υπάρχει έλλειψη σύνδεσης μεταξύ της οικογενειακής κουλτούρας και του σχολείου.

Σημαντικό ρόλο παίζει η διαπολιτισμική εκπαίδευση και η ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων με στόχο την ενίσχυση της κριτικής σκέψης και του δημιουργικού μετασχηματισμού. Επομένως, χρειάζεται η κοινωνία να αντιμετωπίσει τις διακρίσεις και τις ανισότητες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης, υλοποιώντας προγράμματα που αντιμετωπίζουν αυτά τα προβλήματα και προσφέρουν ισότιμες ευκαιρίες μάθησης.

2.3. Κοινωνικός αποκλεισμός και τρόποι αντιμετώπισης

Η δημιουργία θετικών κοινωνικών θεσμών αποτελεί μια βασική ανθρώπινη ανάγκη και η μη ικανοποίησή της επηρεάζει την ανάπτυξη και την ευημερία του ατόμου, επηρεάζοντας τη φυσιολογική και ψυχολογική λειτουργία του. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, δηλαδή η απόρριψη και η αγνόηση από μια κοινωνική ομάδα, πραγματοποιείται επειδή το άτομο θεωρείται ότι δεν είναι αποδεκτό, δεν αντιμετωπίζεται με σεβασμό και υποστήριξη από τους υπόλοιπους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει επιπτώσεις σε συμπεριφορικό και συναισθηματικό επίπεδο προκαλώντας μοναξιά, χαμηλά αυτοεκτίμηση, κατάθλιψη και επιθετικότητα. Τα παιδιά περνούν μεγάλο διάστημα στο σχολείο, συνεπώς η δημιουργία καλών σχέσεων με τους συνομηλίκους τους είναι βασικό κομμάτι για την ομαλή ένταξή τους. Ιδιαίτερα κατά την εφηβεία δίνεται μεγάλη έμφαση στην αποδοχή των συνομηλίκων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αίσθηση ταυτότητας και υψηλή αυτοεκτίμηση (Arslan, 2019)

Πολλά παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με τον κοινωνικό αποκλεισμό λόγω προκαταλήψεων και στερεοτύπων, γι' αυτό η κατανόηση της προέλευσής τους είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού (Cooley et al., 2016). Τα παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με τον κοινωνικό αποκλεισμό λόγω προκαταλήψεων από μικρή ηλικία, το οποίο επηρεάζει την ανάπτυξή τους, καθώς η απόρριψη και ο αποκλεισμός επηρεάζει την υγιή κοινωνική ανάπτυξη. Οι καταστάσεις αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε άγχος, ακόμη και κατάθλιψη, κοινωνική απόσυρση και αποδέσμευση (Rutland & Killen, 2015).

Οι εθνικές μειονότητες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο για αποκλεισμό, καθώς σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, τα άτομα επιθυμούν να ταυτίζονται με ανώτερες ομάδες. Η ομοιότητα αυξάνει την κοινωνική αποδοχή και οι φιλίες δημιουργούνται συνήθως με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά και ενδιαφέροντα. Επομένως, όταν κάποιος είναι διαφορετικός, δεν γίνεται αποδεκτός. Οι μαθητές που είναι μετανάστες ή ανήκουν σε κάποια εθνική μειονότητα λόγω της διαφορετικότητάς τους δεν γίνονται αποδεκτοί επειδή θεωρούνται ότι δεν ταιριάζουν. Ειδικότερα σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει μεγάλο ποσοστό μεταναστών στην τάξη (Arslan, 2019). Για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού χρειάζεται να πραγματοποιηθούν δράσεις που θα αλλάξουν τις προκαταλήψεις και τις αρνητικές στάσεις που έχουν διαμορφωθεί. Τόσο οι έφηβοι όσο και τα παιδιά δεν χρησιμοποιούν μόνο αποτρεπτικά συναισθήματα ή αυτόματες ασυνείδητες απαντήσεις για την ερμηνεία του διαμομαδικού

πλαίσιου. Χρησιμοποιούν, επίσης, τις κοινωνικογνωστικές τους δεξιότητες και τον κοινωνικο-ηθικό συλλογισμό (Rutland & Killen, 2015).

Κοινωνική απομόνωση και αποκλεισμός καταγράφεται και στην περίπτωση των Ρομά και οφείλεται στα αρνητικά στερεότυπα και τις προκαταλήψεις. Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει ως αποτέλεσμα, οι Ρομά να εγκαθίστανται σε περιιαστικές περιοχές με δύσκολες συνθήκες, για παράδειγμα χωρίς νερό, ηλεκτρικό ρεύμα και υγιεινή διαβίωση (Μάρκου και σύν., 2018). Προκειμένου να είναι αποτελεσματικές οι παρεμβάσεις χρησιμοποιούνται στρατηγικές που αμφισβητούν την προκατάληψη και τον κοινωνικό αποκλεισμό που βασίζονται σε στερεοτυπικές προσδοκίες και προκαταλήψεις και υπογραμμίζουν την ηθική λογική σχετικά με την αδικία των προκαταλήψεων. Οι εκπαιδευτικές πολιτικές χρειάζεται να δημιουργήσουν ένα συνολικό κοινωνικό κλίμα και ένα σύνολο κανόνων στο πλαίσιο του σχολείου που θα καλλιεργεί τη δικαιοσύνη και την ένταξη και θα προκαλεί την προκατάληψη (Rutland & Killen, 2015).

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνετε ότι η δημιουργία θετικών κοινωνικών θεσμών είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη και την ευημερία του ατόμου. Η μη ικανοποίηση αυτής της ανάγκης μπορεί να έχει ως επακόλουθο αρνητικές συνέπειες, όπως μοναξιά, χαμηλή αυτοεκτίμηση, κατάθλιψη και ακόμα και επιθετικότητα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζει τα άτομα σε συμπεριφορικό και συναισθηματικό επίπεδο, με συνέπεια να προκαλεί σοβαρές επιπτώσεις στη ζωή τους.

Ακόμη, οι μειονότητες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο για κοινωνικό αποκλεισμό λόγω των προκαταλήψεων και στερεοτύπων που επικρατούν. Υπογραμμίζεται η σημαντικότητα για την υιοθέτηση προσεγγίσεων που θα αμφισβητούν τις προκαταλήψεις και θα προωθούν τη δικαιοσύνη και την ομαλή ένταξη στην κοινωνία. Ακόμη, η δημιουργία του κατάλληλου κλίματος στα σχολεία που θα ενισχύει την ανοχή και την αποδοχή της διαφορετικότητας είναι ζωτικής σημασίας για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τέλος, ο κοινωνικός αποκλεισμός επηρεάζει επίσης τις μειονοτικές ομάδες όπως οι Ρομά, οι οποίοι αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες λόγω των αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Είναι σημαντικό να γίνουν προσπάθειες για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω προγραμμάτων που θα υποστηρίζουν την αλλαγή της νοοτροπίας και την προώθηση της δικαιοσύνης και της οικειότητας.

3. Ερευνητική Μεθοδολογία

Με βάση τη μελέτη της βιβλιογραφίας, φάνηκε ότι οι Ρομά έρχονται αντιμέτωποι με διάφορες δυσκολίες στην καθημερινότητά τους, όπως και στο κομμάτι παροχής της εκπαίδευσης. Γι' αυτό κρίθηκε ότι χρειάζεται να πραγματοποιηθεί μια ποιοτική μελέτη για να ερευνηθούν σε βάθος οι συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην προσπάθειά τους να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους.

Πιο αναλυτικά, συγκεκριμένη εργασία εστίασε στις συνεντεύξεις από άτομα Ρομά με στόχο την σε βάθος ανάλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά για να εισαχθούν στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση και να συνεχίσουν στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Με βάση τα παραπάνω το ερευνητικό ερώτημα ήταν «Ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;»

Πιο συγκεκριμένα, στόχος ήταν να αναδειχθούν οι επισημάνσεις των Ρομά προκειμένου να δοθεί έμφαση στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν. Οι συνεντεύξεις πάρθηκαν εξ αποστάσεως μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας και αφορούσαν 9 άτομα. Η ερευνήτρια έθεσε ορισμένες ερωτήσεις, όπως;

«Ποια είναι η παρούσα κατάσταση των Ρομά σχετικά με τη συμμετοχή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;»

«Ποιοι είναι οι κύριοι λόγοι που εμποδίζουν τη συμμετοχή των Ρομά σε τριτοβάθμια εκπαίδευση;»

«Ποια μέτρα προκρίνετε να ληφθούν για να διασφαλιστεί ότι οι Ρομά έχουν ίσες ευκαιρίες για τριτοβάθμια εκπαίδευση;»

«Ποιο είναι το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζουν οι Ρομά φοιτητές και πώς επηρεάζει αυτό την πρόσβασή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;»

Η συζήτηση μαγνητοφωνήθηκε και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκε (βλ. παράρτημα) και πραγματοποιήθηκε η ανάλυση δεδομένων. Για την ανάλυση των δεδομένων ακολουθήθηκε η επαγωγική μέθοδος ανάλυσης. Κατά την επαγωγική μέθοδο ανάλυσης παράγεται ένα σύνολο κατηγοριών, οι οποίες απαντούν στο ερευνητικό ερώτημα, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ποιοι παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Elo & Kyngas, 2008). Συγκεκριμένα, κατά τη μέθοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν τα εξής βήματα:

◆Βήμα 1: Απομαγνητοφώνηση και μεταγραφή της συνέντευξης

◆Βήμα 2: Ομαδοποίηση λέξεων – φράσεων σε κατηγορίες ανάλογα με το αν μοιράζονται κοινό νόημα ή όχι.

◆Βήμα 4: Κατασκευή κατηγοριών

4. Αποτελέσματα

Παρακάτω, φαίνονται οι κατηγορίες που προέκυψαν έπειτα από την επαγωγική μέθοδο ανάλυσης των δεδομένων. Συγκεκριμένα, οι Ρομά ανφέρθηκαν στους παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδό τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, λαμβάνοντας υπόψη τα εξής: τους οικογενειακούς παράγοντες, τους οικονομικούς παράγοντες, τους κοινωνικούς παράγοντες και τους πολιτισμικούς παράγοντες. Στις σελίδες που ακολουθούν αναλύεται κάθε κατηγορία ξεχωριστά. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων για την κάθε κατηγορία-τύπο αξιολόγησης γίνεται με τη μορφή πίνακα. Στην πρώτη στήλη γράφεται η ονομασία της κάθε ξεχωριστής κατηγορίας, στη δεύτερη στήλη οι μονάδες νοήματος (MN), που αναγνωρίστηκαν για την κάθε κατηγορία.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>K1. Οικογενειακοί παράγοντες</i>	MN1: Εγώ όταν ήμουνα μικρή ήμουνα αρραβωνιασμένη από 5 χρονών και έπρεπε να παντρευτώ. Αν παντρευόμουν προφανώς και δεν θα πήγαινα σχολείο και δεν θα πήγαινα και στο πανεπιστήμιο. Τελικά, ευτυχώς, οι γονείς μου με βοήθησαν και δεν παντρεύτηκα....Σχετικά με τη συμμετοχή στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση νομίζω ότι είναι το πιο σημαντικό η οικογένεια MN2: Υπάρχουν και γονείς που έχουν απαρχαιωμένες αντιλήψεις και σκέφτονται ότι και να πας σχολείο τι θα κάνεις, δασκάλα θα γίνεις, καθηγήτρια θα γίνεις. Πολλοί γονείς το λένε αυτό MN3: Οι γονείς παίζουν το πιο σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη και προώθηση της εκπαίδευσης των Ρομά φοιτητών. Αν δεν υπάρχει υποστηρικτικό-ενθαρρυντικό περιβάλλον δύσκολα ένα παιδί θα σπάσει τόσα εμπόδια, θα ρίξει τόσους τοίχους. MN4: Ο ρόλος των γονιών είναι πάρα πολύ σημαντικός. Χρειάζεται οι ίδιοι να έχουν πειστεί για την αξία της εκπαίδευσης και να είναι σε θέση να στηρίζουν τον απογαλακτισμό των παιδιών τους.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>K1. Οικογενειακοί παράγοντες</i>	MN5: Δεν μ' άφηναν οι γονείς να πάω σχολείο γιατί έπρεπε να πάω να δουλέψω, να φέρω ψωμί στο σπίτι. Δεν θεωρούσαν οι γονείς μου ότι το σχολείο είναι σημαντικό. Θεωρούσαν ότι κάποια στιγμή θα κάνω πέντε κουτσούβελα. Αλλά μου λέγανε, για να πας να μάθεις να πας σχολείο, θα πας και για δουλειά. MN6: Για να μπορεί να υποστηρίξει...γονείς...εγώ νομίζω αυτό έχει να κάνει και γενικά και μη Ρομά να είσαι. Αν δεν έχεις εσύ κάπως διδαχθεί αυτό πώς θα το περάσεις στο παιδί σου, πώς θα το υποστηρίξεις...αν εσύ δεν το έχεις μάθει MN7: δεν έχουν γνώση οι γονείς, δεν έχουν πάει. Και είναι πιο δύσκολα. Είναι πιο δύσκολα όσο και αν προσπαθεί ο γονιός. Δεν μπορεί να ενταχθεί γιατί δεν ξέρει. Δεν έχει γνώση να σε βοηθήσει και να σε στηρίξει. Εκτός αν ο γονιός είναι πιο ανοιχτόμυαλος, εξελιγμένος ή αν πάει και αυτός σχολείο και ξέρει δυο-τρία πράγματα. Γιατί πάρα πολλοί γονείς δεν αφήνουν τα παιδιά τους να πάνε να σπουδάσουν. Γιατί οι πιο πολλοί δεν αφήνουν να είναι σε άλλη πόλη. Πιστεύουν ότι άμα πάνε σε άλλη πόλη θα κάνουν πιο έξαλλα πράγματα.

Πίνακας 1: Οικογενειακοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται οι οικογενειακοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι η οικογένεια αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα για την εξέλιξη του παιδιού. Υπάρχουν οικογένειες οι οποίες στηρίζουν και βλέπουν θετικά το γεγονός ότι το παιδί τους επιθυμεί να σπουδάσει. Έτσι, κάνουν ότι μπορούν για να το βοηθήσουν να προχωρήσει στην εκπαίδευσή του. Ωστόσο, υπάρχουν και οικογένειες που δεν μπορούν να στηρίξουν την απόφαση αυτή των παιδιών τους. Είτε επειδή δεν έχουν οι ίδιοι το αντίστοιχο υπόβαθρο και δεν μπορούν να κατανοήσουν το πλαίσιο του σχολείου είτε επειδή δεν μπορούν να τους υποστηρίξουν οικονομικά και βάζουν σε προτεραιότητα το εργασιακό κομμάτι.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>K2. Οικονομικοί παράγοντες</i>	MN1: Εμένα οι γονείς μου όταν πήγα να σπουδάσω, μόνο αυτό θα σου πω, πούλησαν τα χρυσαφικά τους για να μπορέσουν να με σπουδάσουν, εκεί ήθελαν να επενδύσουν MN2: Αν ένα άτομο ζει σε συνθήκες φτώχειας, δεν έχει τη δυνατότητα να νοικιάσει ένα σπίτι, να ζήσει ανεξάρτητα εκτός οικογενειακής εστίας, να καλύψει εκπαιδευτικές ανάγκες, να αγοράσει βιβλία. MN3: Οπότε να έχεις τα προς τα ζην...για αυτό είναι το βασικό... και εκεί κόβεται η φόρα που παίρνει ένας άνθρωπος ώστε να σπουδάσει. Νομίζω ότι το θεωρώ βασικό εμπόδιο αυτό MN4: Ως προς τη συνέχιση ακόμη και των ξένων γλωσσών είπα ότι δεν μπορούν να συνεχίσουν γιατί πρωτεύων ρόλος είναι να ζήσουν οι οικογένειές τους, τα παιδιά τους.... Οπότε οι σπουδές έρχονται σε δεύτερη μοίρα. Σαφώς και εκεί πρέπει να δοθούν κάποια κονδύλια, ώστε τα παιδιά αυτά να πάρουν ένα βάουτσερ MN4: Έπρεπε να δουλεύω και έπρεπε να δουλεύω και από το Λύκειο φαντάσου, εγώ πήγα Εσπερινό Λύκειο γιατί έπρεπε να δουλεύω. Μετά όταν τελείωσα το λύκειο και έπρεπε να πάω στο πανεπιστήμιο που ήταν εκτός περιοχής, εκτός πόλης και έπρεπε να έρθω Θεσσαλονίκη ήταν πάρα πολύ δύσκολο για τους δικούς μου να σπουδάσουν ένα παιδί και να έχουν άλλα τρία στο σπίτι και να πρέπει να πληρώνουν και νοίκι και όλα τα υπόλοιπα.

Πίνακας 2: Οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται οι οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι Ρομά δεν έχουν σταθερή εργασία και οι συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό δεν είναι πολύ καλές, έτσι το παιδί αναγκάζεται από πολύ μικρή ηλικία να δουλεύει μαζί με τους γονείς του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα είτε να αφήσει τελείως το σχολείο είτε να πηγαίνει και παράλληλα να δουλεύει, πράγμα το οποίο είναι αρκετά κουραστικό. Ακόμη, σε περίπτωση που το παιδί θέλει να συνεχίσει την εκπαίδευσή του δεν μπορεί στις περισσότερες περιπτώσεις να έχει την κατάλληλη προετοιμασία καθώς οι γονείς του αδυνατούν να τον στείλουν σε φροντιστήρια.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>K3. Κοινωνικοί παράγοντες</i>	MN1: Εγώ όταν ήμουν φοιτήτρια ποτέ δεν είπα ότι είμαι τσιγγάνα. Η αλήθεια είναι τώρα το μετάνιωσα βέβαια αλλά τότε ντρεπόμουν να το πω γιατί πολλές φορές μέσα στην αίθουσα άκουγα όταν μιλούσαμε και κάναμε διαπολιτισμική εκπαίδευση και τα λοιπά ότι τα παιδιά Ρομά δεν αγαπάνε το σχολείο, τα παιδιά Ρομά δεν πηγαίνουν στο σχολείο και ένιωθα κάπως ντροπή να πω, να μιλήσω και να πω ότι είμαι Ρομά MN2: Ε...μπούλινγκ, τίποτα άλλο. Δεν μπορεί να σε κάνει κάποιος κάτι άλλο πέρα από το να σε κράζει και να μιλάει και μπροστά σου και πίσω σου για αυτό το λόγο. MN3: Πολλοί Ρομά φοιτητές θα πρέπει να εργάζονται και να συντηρούν την οικογένεια τους ταυτόχρονα. Έχουν να αντιμετωπίσουν στερεότυπα και μέσα στην κοινότητα τους αλλά και έξω στην κοινωνία. Είναι στη μέση και αν δεν έχουν ισχυρή προσωπικότητα και υποστηρικτικό περιβάλλον δυστυχώς πολλοί δεν ολοκληρώνουν την φοίτηση τους. MN4: θα έρθουν αντιμέτωποι με στερεοτυπικές αντιλήψεις και καμιά φορά και σε απομόνωση-απαξίωση από άλλους συμφοιτητές-καθηγητές.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
K3. Κοινωνικοί παράγοντες	MN5: Αν ένας άνθρωπος της εκπαίδευσης, είτε είναι καθηγητής, καθηγήτρια, είτε οποιοσδήποτε έχει θέμα και αντιμετωπίζει τους ανθρώπους με ρατσισμό, φυσικά αυτό το παιδί το διαχειρίζονται σίγουρα με διαφορετικό τρόπο και το κάνουν να νιώθει μειονεκτικά σε φάση που να απογοητεύεται και να αποσύρεται συνήθως από το σχολείο για τους λόγους ότι δεν γίνεται αποδεκτό MN6: Αν ζεις σε καταυλισμούς σου λέω τώρα, που το κοινωνικό περιβάλλον είναι ότι δεν έχουν κανονικό σπίτι. Δεν έχουν ηλεκτροδότηση. Δεν έχουν αποχέτευση. Δεν έχουν νερό που είναι βασικά τώρα πράγματα για τον 21ο αιώνα που ζούμε, το 2024, επηρεάζει πάρα πολύ. Επηρεάζει πάρα πολύ. Γιατί δεν ξέρουν αν θα τα καταφέρουν και δεν θα θέλουν να μπουν σε Τριτοβάθμια. MN7: Πρώτον ότι είναι Ρομά. Που είναι και το πιο μεγάλο θεωρώ, γιατί τους κάνουν και μπούλινγκ. Και ρατσιστικό πρώτα. Και δεν, δεν. Εγώ δεν το έλεγα ότι είμαι Ρομά. MN8: υπάρχουν κάποια στερεότυπα ακόμα και στη σχολή. Μπορεί να τον έχουν λίγο πιο πέρα. Άρα κοινωνική απομάκρυνση να το πω έτσι. Απομάκρυνση και της σχολής και από θέσεις εργασίας που δεν θα πάρουν δικό μας παιδί να το στηρίξουν. Οπότε νιώθεις γενικά στο περιθώριο. MN9: Θεωρώ ότι πρέπει να γίνουν πολλά και να αλλάξουν πολλά στην εκπαίδευση εεε... Φαντάσου ότι υπάρχουν σχολεία που δεν έχουν τάξη υποδοχής, σχολεία που δεν μπορούν να δεχτούν παιδιά Ρομά. Έχω στο μυαλό μου σχολεία που έχουν πάει παιδιά από καταυλισμούς που δεν ξέρουν να πιάσουν το μολύβι και δεν υπάρχει κάποιος μηχανισμός

Πίνακας 3: Κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Στον πίνακα 3 παρουσιάζονται οι κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Διαφαίνεται ότι υπάρχει ένα αίσθημα ντροπής και κάποιες φορές οι Ρομά αποφεύγουν να αποκαλύψουν την ταυτότητά τους καθώς έρχονται αντιμέτωποι με bullying και απομόνωση λόγω των στερεοτυπικών αντιλήψεων που επικρατούν. Αντιμετωπίζουν αρνητικές συμπεριφορές και από φοιτητές και από καθηγητές. Σε συνδυασμό με τις συνθήκες διαβίωσής τους, πολλές φορές απογοητεύονται και αποσύρονται από την προσπάθειά τους.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>K4. Πολιτισμικοί παράγοντες</i>	MN1: όταν ένα κορίτσι Ρομά φεύγει από την κοινότητα και πάει σε μία άλλη πόλη για να σπουδάσει εε...είναι σαν να εε.. Σαν να μην δέχεται την παράδοσή της, κάπως έτσι. Εγώ όταν γυρνούσα σπίτι στη Φ. μετά τη Θεσσαλονίκη με έβλεπαν σαν ξένη MN2: έχει τύχει να ακούσω ότι έμαθαν ότι είμαι Ρομά και δεν με έκαναν παρέα...τι άλλο...εμπόδια όμως είπες...ότι αυτός πώς θα πετύχει, πού τα ξέρει αυτά, ότι αμφισβήτηση δηλαδή υπάρχει MN3: Οι Ρομά λόγω των στερεοτυπικών αντιλήψεων, καταστάσεων που έχουν βιώσει και πολλών ετών απομόνωσης από τον κοινωνικό ιστό έχουν ισχυρή προσωπικότητα και δεν τα βάζουν εύκολα κάτω. Έχουν μάθει να παλεύουν, να αναλαμβάνουν από μικρή ηλικία ρόλους, να προσαρμόζονται λόγω καταστάσεων και να βιοπορίζονται. Επομένως ένας Ρομά φοιτητής είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει-να προσαρμοστεί σε πολλές καταστάσεις. Έφτασε σε ένα όνειρο, γκρεμίζοντας πολλούς τοίχους και πάντα έπρεπε να αποδείξει σε μεγαλύτερο βαθμό από έναν μη Ρομά. MN4: ο φόβος της αλλοίωσης της ταυτότητας αλλά και ο φόβος σύναψης σεξουαλικών σχέσεων, κυρίως για τα κορίτσια είναι ανασταλτικοί παράγοντες. Σε πολλές κοινότητες η πρώτη σεξουαλική επαφή ισούται με γάμο. Αυτό δεν ισχύει στην μη ρομά κοινότητα. Συνεπώς, πολλοί γονείς θέλοντας να προστατέψουν την παρθενία των κοριτσιών τους και την ηθική τους, προτιμούν να τα κρατούν εντός κοινότητας ή να ακολουθούν τις παραδόσεις εθιμοτυπικού γάμου σε νεαρή ηλικία.

Κατηγορία	Μονάδες Νοήματος (MN)
<i>Κ4. Πολιτισμικοί παράγοντες</i>	MN5: Το σημαντικό που επηρεάζει είναι η παντρεία. Η παντρεία. Αυτό είναι το βασικό. Το βασικό που σου στερεί πολλά πράγματα. Ότι πρέπει να κάνεις οικογένεια. Σου κόβει τα φτερά.

Πίνακας 4: Πολιτισμικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Στον πίνακα 4 παρουσιάζονται οι πολιτισμικοί παράγοντες που επηρεάζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ορισμένα ήθη και έθιμα των Ρομά στέκονται εμπόδια στη συνέχιση της εκπαίδευσης των παιδιών. Για παράδειγμα, η παντρεία από μικρή ηλικία και η δημιουργία οικογένειας δεν αφήνει πολλά περιθώρια στα παιδιά να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους. Ακόμη, υπάρχει ο φόβος αλλοίωσης της ταυτότητάς τους όταν τα παιδιά φεύγουν μακριά από το σπίτι, ειδικά για τα κορίτσια, καθώς μπορεί να παρασυρθούν και να κάνουν πράγματα που δεν αρμόζουν στην κοινότητα των Ρομά. Ωστόσο, το θετικό είναι ότι λόγω των αντίξοων συνθηκών με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι Ρομά από μικρή ηλικία αναπτύσσουν έναν δυναμικό χαρακτήρα και μαθαίνουν να «παλεύουν» για αυτά που θέλουν.

5.Συζήτηση

Το κείμενο αναφέρει ότι οι Ρομά αποτελούν τη μεγαλύτερη εθνική μειονότητα στην Ευρώπη, με πληθυσμό που φτάνει τα 10-12 εκατομμύρια σε ολόκληρη την ήπειρο. Προέρχονται από την Ινδική υποήπειρο και έχουν μεταναστεύσει σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης κατά τη διάρκεια της ιστορίας τους. Οι Ρομά διακρίνονται από διακρίσεις σε όλους τους τομείς της ζωής και χρειάζονται ειδική μεταχείριση για να έχουν ευκαιρίες ζωής. Η πολιτική εικόνα των Ρομά έχει εμπλουτιστεί τα τελευταία χρόνια, αλλά πολλές έρευνες βασίζονται σε μεροληπτικά δείγματα. Οι Ρομά αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως τη φτώχεια και τα χαμηλά ποσοστά αποφοίτησης, ενώ η κοινωνική θέση επηρεάζει τον τρόπο που βλέπουν τον εαυτό τους.

Η γλώσσα των Ρομά, η Ρομάνι, είναι μια διάλεκτος με μεγάλη διαλεκτική παραλλαγή και πολλές περιφερειακές και ομαδικές διαλέκτους. Τα πρώτα στοιχεία για τη γλώσσα Ρομάνι χρονολογούνται από τον 16ο αιώνα και η τεκμηρίωσή της αρχίζει να γίνεται πιο έντονη στα τέλη του 18ου αιώνα. Η Ρομάνι ανήκει στις μη υποηπειρωτικές ινδο-άριες γλώσσες και ομιλείται σε πολλές περιοχές της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αυστραλίας. Οι διάφορες διαλέκτοι της Ρομάνι δεν διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, είναι αμοιβαία κατανοητοί και έχουν αφομοιωμένα λεξικά και δομικά δάνεια από τις γλώσσες επαφής. Η γλώσσα αυτή έχει σημαντικό ρόλο στην καθημερινή επικοινωνία των Ρομά και έχει επίσης συμβολικές και συναισθηματικές λειτουργίες. Οι προσπάθειες για την προώθηση της γλώσσας Ρομάνι έχουν έχει περιφερειακό ή εθνικό χαρακτήρα, με κάθε τοπική ομάδα ακτιβιστών να υιοθετεί τη δική της διάλεκτο και ένα ορθογραφικό σύστημα.

Οι ερευνητές έχουν μελετήσει τα διάφορα θέματα σχετικά με τους Ρομά, αλλά η έρευνα για τη θρησκεία και τη στάση τους απέναντι σε αυτήν είναι περιορισμένη λόγω έλλειψης πηγών. Οι Ρομά συνήθως ενσωματώνουν τη θρησκεία της χώρας στην οποία ζουν, αλλά επίσης συνδέονται με την ανορθόδοξη πνευματικότητα. Η θρησκεία αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τις κοινωνικές σχέσεις τους και η θρησκεία στις κοινότητες τους είναι δυναμική και ποικίλη. Παρά την έλλειψη επαρκών πληροφοριών, η έρευνα προσπαθεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τη θρησκευτική πρακτική των Ρομά και τις επιδράσεις της στην κοινωνία.

Το κείμενο αναφέρει ότι οι Ρομά έχουν συχνά αποκλειστεί από την κοινωνία, τόσο σωματικά όσο και κοινωνικά και πολιτισμικά. Παρά τη διάθεσή τους να συμμετέχουν σε δημόσιο διάλογο, αντιμετώπισαν διακρίσεις και περιθωριοποίηση. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, γίναν ισότιμοι πολίτες, αλλά αντιμετώπισαν

πρακτικές που τους περιθωριοποίησαν στην κοινωνία. Με την εισαγωγή του πλαισίου της ΕΕ για την ένταξη των Ρομά το 2011, οι ελπίδες για αλλαγή άρχισαν να φθίνουν λόγω έλλειψης εκπροσώπησης και περιόδων οικονομικής κατάθλιψης. Τέλος, παρατηρείται ανάγκη να αλλάξει η αρνητική εικόνα και θέση των Ρομά στην κοινωνία προκειμένου να επιτευχθεί πραγματική ένταξή τους.

Ακόμη γίνεται λόγος στην επίδραση της παγκοσμιοποίησης στην κοινωνία και τον τρόπο που αυτή έχει επηρεάσει τη μετακίνηση των ανθρώπων πέρα από τα εθνικά σύνορα, με αποτέλεσμα την εκδήλωση πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Η ανάγκη για διαπολιτισμική εκπαίδευση αναδεικνύεται ως κλειδί για την αντιμετώπιση συγκρούσεων και την ενσωμάτωση όλων των παιδιών σε ένα κλίμα σεβασμού και κατανόησης. Η διαπολιτισμική προσέγγιση της εκπαίδευσης προωθεί την αμοιβαία κατανόηση και τον διάλογο μεταξύ ατόμων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, ενώ υπάρχει ο στόχος για την δημιουργία ισότιμων εκπαιδευτικών ευκαιριών για διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Μέσα από τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, επιδιώκεται η ανάπτυξη ενός ανοιχτού και ανεκτικού περιβάλλοντος, που σέβεται και αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα, προάγοντας έτσι την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας των Ρομά είναι η ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία των μη Ρομά, αντιμετωπίζοντας προκαταλήψεις και ρατσισμό. Οι Ρομά αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα στον τομέα της εκπαίδευσης, όπως φτώχεια, χαμηλές σχολικές επιδόσεις και δυσκολίες στην ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση και η ανάπτυξη μεταγνωστικών δεξιοτήτων αποτελούν σημαντικά μέσα για την υποστήριξη της μάθησης των Ρομά και την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Απαιτείται επίσης η αντιμετώπιση των διακρίσεων και ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν σε όλους τους τομείς της ζωής τους, προκειμένου να εξασφαλιστούν ισότιμες ευκαιρίες για όλους. Η εκπαίδευση είναι βασικό κομμάτι για την ενσωμάτωση και την επιτυχία των Ρομά στη σύγχρονη κοινωνία.

Η δημιουργία θετικών κοινωνικών θεσμών αποτελεί βασική ανθρώπινη ανάγκη και η έλλειψη αυτής επηρεάζει την ανάπτυξη και την ευημερία του ατόμου, οδηγώντας σε αρνητικές συνέπειες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός λαμβάνει χώρα λόγω προκαταλήψεων και αποτυχίας αποδοχής και υποστήριξης από την κοινωνία, επηρεάζοντας τη συμπεριφορά και τα συναισθήματα του ατόμου. Ιδιαίτερα στην εφηβεία, η αποδοχή από τους συνομήλικους είναι ζωτικής σημασίας για την αίσθηση ταυτότητας και την αυτοεκτίμηση. Οι εθνικές μειονότητες αντιμετωπίζουν ακόμα

μεγαλύτερο κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού λόγω των προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Η αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού απαιτεί αλλαγές στις προκαταλήψεις και τις στάσεις της κοινωνίας, καθώς και ενίσχυση της δικαιοσύνης και της οικειότητας.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να μελετήσει ποιοι παράγοντες εμποδίζουν την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσα από δομημένες συνεντεύξεις που πάρθηκαν από 9 άτομα, ερευνώντας τις επισημάνσεις που είχαν να κάνουν.

Με βάση την ανάλυση των αποτελεσμάτων, επισημαίνεται ότι οι Ρομά αντιμετωπίζουν εμπόδια για την είσοδό τους στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση που οφείλονται σε 4 βασικούς παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, είναι οικογενειακοί παράγοντες, οικονομικοί παράγοντες, κοινωνικοί παράγοντες και πολιτισμικοί παράγοντες.

Τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν ότι η οικογένεια αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα που επηρεάζει την είσοδο των Ρομά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το υπόβαθρο της οικογένειας παίζει καθοριστικό ρόλο για το αν θα στηρίξει ή όχι τα παιδιά να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους. Πολλοί γονείς δεν έχουν πάει οι ίδιοι σχολείο και δεν αναγνωρίζουν την αξία του. Συνεπώς, βάζουν σε πρώτη μοίρα την εργασία, παραμελώντας την αξία του σχολείου. Ωστόσο, υπάρχουν και γονείς οι οποίοι είναι πολύ θετικοί απέναντι στην απόφαση των παιδιών να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους και προσπαθούν να τους στηρίξουν όσο μπορούν.

Βέβαια, στη μέση μπαίνει και ο οικονομικός παράγοντας καθώς πολλές οικογένειες ζουν σε συνθήκες φτώχειας, μη έχοντας τη δυνατότητα να στείλουν τα παιδιά τους σε φροντιστήρια. Έτσι, πολλά παιδιά αναγκάζονται είτε να δουλεύουν παράλληλα με το σχολείο είτε να το παρατήσουν και να δώσουν έμφαση στην αγορά εργασίας. Ακόμη, ο κοινωνικός παράγοντας ασκεί επίσης επιρροή. Πολλοί Ρομά αποφεύγουν να ανακαλύψουν την ταυτότητά τους επειδή νιώθουν ντροπή και φοβούνται για τις καταστάσεις bullying που μπορεί να βιώσουν λόγω των στερεοτυπικών αντιλήψεων και προκαταλήψεων που επικρατούν. Τόσο φοιτητές όσο και καθηγητές μπορεί να είναι αρνητικοί απέναντί τους, με αποτέλεσμα να απογοητεύονται και να αποσύρονται από την προσπάθειά τους, καθώς την ίδια στιγμή έχουν να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές συνθήκες διαβίωσής τους.

Τέλος, ορισμένοι πολιτισμικοί παράγοντες βρίσκουν χώρο να ασκήσουν επιρροή στην προσπάθεια των Ρομά να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους. Για παράδειγμα τα ήθη και έθιμά τους, όπως να παντρεύονται από νεαρή ηλικία και να

δημιουργούν οικογένεια αποτελεί τροχοπέδη για την εκπαίδευση των Ρομά διότι πολλοί τα παρατάνε, έχοντας να μεγαλώσουν κάποιο παιδί. Ακόμη, ο φόβος που υπάρχει αν θα φύγει το παιδί μακριά από τον καταυλισμό είναι μεγάλος. Φοβούνται ότι θα αλλοιωθεί η ταυτότητά του και θα υιοθετήσει στάσεις και συμπεριφορές που δεν αρμόζουν στην κοινότητα των Ρομά, ιδίως όταν πρόκειται για τα κορίτσια.

Με βάση τα παραπάνω, διακρίνεται ότι οι Ρομά έρχονται αντιμέτωποι με αρκετά εμπόδια κατά την προσπάθειά τους να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους, να ενταχθούν στην κοινωνία και να αναλάβουν θέσεις όπως όλοι οι υπόλοιποι πολίτες. Η εκπαίδευση αποτελεί κομβικό κομμάτι καθώς τους βοηθάει να προχωρήσουν, να ανοίξουν τους ορίζοντές τους, να μάθουν τα δικαιώματά τους και να αντιμετωπίζονται όπως όλοι οι υπόλοιποι. Παρά τις δύσκολες συνθήκες που αντιμετωπίζουν κάποιοι συνεχίζουν την προσπάθειά τους και καταφέρνουν να εισέλθουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο, δεν γίνεται να παραλειφθούν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν. Είναι σημαντικό μελλοντικές έρευνες να εστιάσουν στις προσπάθειες που γίνονται από τη μεριά του κράτους και της κοινωνίας να δημιουργήσουν τις απαιτούμενες συνθήκες για την ομαλή τους διαβίωση, έτσι ώστε να έχουν την ευκαιρία να αγωνιστούν κάτω από καλύτερες συνθήκες για το μέλλον που θέλουν να δημιουργήσουν. Να μελετήσουν ποια μέτρα χρειάζεται να ληφθούν προκειμένου να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους, να αντιμετωπίζονται καλύτερα στον χώρο της εκπαίδευσης, να εξαλειφθούν όσο είναι δυνατόν οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που επικρατούν για τη φυλή τους. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο να αντιμετωπίζονται ισάξια με τους υπόλοιπους, να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και να διεκδικούν ένα καλύτερο μέλλον.

Συμπερασματικά, το κείμενο επισημαίνει τις προκλήσεις και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην κοινωνία, εστιάζοντας στους διαφορετικούς παράγοντες που τους εμποδίζουν να ενσωματωθούν πλήρως στην κοινωνία και να έχουν ίσες ευκαιρίες. Αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της εκπαίδευσης ως κλειδί για την επιτυχή ενσωμάτωσή τους και προτείνει μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασής τους, όπως η διαπολιτισμική εκπαίδευση και η καταπολέμηση των διακρίσεων και ανισοτήτων. Τέλος, υπογραμμίζει την ανάγκη για αλλαγή της αρνητικής εικόνας και θέσης των Ρομά στην κοινωνία προκειμένου να επιτευχθεί πραγματικά η ένταξή τους.

Αναδεικνύει τις πολλαπλές δυσκολίες και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην κοινωνία, από τη διακριτική μεταχείριση και τη φτώχεια μέχρι την μη ισότιμη εκπαίδευση και την αντιμετώπιση της θρησκείας και της ταυτότητάς τους. Είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα για την ενίσχυση του διαλόγου, την προώθηση της

κοινωνικής δικαιοσύνης και την προαγωγή της ανοχής και της κατανόησης στην κοινωνία, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότιμη μεταχείριση και η ευκαιρία ζωής για όλους, ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους. Μόνο με τη συνεργασία και την αλληλεγγύη όλων των μελών της κοινωνίας μπορεί να επιτευχθεί η πραγματική ένταξη και αλλαγή για τους Ρομά και όλες τις μειονοτικές ομάδες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λυδάκη, Α. (2013). *Ρομά. Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα*. Αλεξάνδρεια.
- Μάρκου, Γ., Παρθένης, Χ., Παπακωνσταντίνου, Γ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (2018). *Η ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία. Ετερότητα και δομικός αποκλεισμός*. Γρηγόρη.
- Adamou, E., & Granqvist, K. (2015). Unevenly mixed Romani languages. *International Journal of Bilingualism*, 19(5), 525-547. <https://doi.org/10.1177/1367006914524645>
- Arslan, G. (2019). Mediating role of the self-esteem and resilience in the association between social exclusion and life satisfaction among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 151. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109514>
- Cooley, S., Elenbaas, L., & Killen, M. (2016). Social Exclusion Based on Group Membership is a Form of Prejudice. In *Advances in Child Development and Behavior* (Vol. 51, pp. 103–129). Academic Press Inc. <https://doi.org/10.1016/bs.acdb.2016.04.004>
- Cummins, J. (2015). Intercultural education and academic achievement: a framework for school-based policies in multilingual schools. In *Intercultural Education* (Vol. 26, Issue 6, pp. 455–468). Routledge. <https://doi.org/10.1080/14675986.2015.1103539>
- Faas, D., Hajisoteriou, C., & Angelides, P. (2014). Intercultural education in Europe: Policies, practices and trends. In *British Educational Research Journal* (Vol. 40, Issue 2, pp. 300–318). Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/berj.3080>
- Flecha, R., & Soler, M. (2013). Turning difficulties into possibilities: Engaging Roma families and students in school through dialogic learning. *Cambridge Journal of Education*, 43(4), 451–465. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2013.819068>
- Lauritzen, S. M., & Nodeland, T. S. (2018). “What is the problem represented to be?” Two decades of research on Roma and education in Europe. *Educational Research Review*, 24, 148–169. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.04.002>
- Lourenço, M. (2018). Global, international and intercultural education: three contemporary approaches to teaching and learning. In *On the Horizon* (Vol. 26, Issue 2, pp. 61–71). Emerald Group Holdings Ltd. <https://doi.org/10.1108/OTH-06-2018-095>
- Ogay, T., & Edelmann, D. (2016). ‘Taking culture seriously’: implications for intercultural education and training. *European Journal of Teacher Education*, 39(3), 388–400. <https://doi.org/10.1080/02619768.2016.1157160>
- Portera, A. (2020). Has multiculturalism failed? Let’s start the era of interculturalism for facing diversities

issues. *Intercultural Education*, 390–406.

<https://doi.org/10.1080/14675986.2020.1765285> Rutland, A., & Killen, M. (2015). A developmental science approach to reducing prejudice and social exclusion: Intergroup processes, social-cognitive development, and moral reasoning. *Social Issues and Policy Review*, 9(1), 121–154. <https://doi.org/10.1111/sipr.12012> Wereszczyńska, K. (2018). Importance of and need for intercultural education according to students: future teachers. *Polish Journal of Educational Studies*, 71(1), 212–228. <https://doi.org/10.2478/poljes-2018-0017>

Doubek, D., Levínská, M., & Bittnerová, D. (2015). Roma as the Others. *Intercultural Education*, 26(2), 131-152. <https://doi.org/10.1080/14675986.2015.1027084>

Fekete, L. (2014). Europe against the Roma. *Race & Class*, 55(3), 60-70. <https://doi.org/10.1177/0306396813509196>

Gyetzvai, G., & Rajki, Z. (2016). Features of Roma Religiosity: Is it only mimicry?. *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 9(1): 53-69.

Kozubik, M., Bobakova, D.F., Mojtova, M., Tokovska, M., van Dijk, J.P. (2022). Roma Religion: 1775 and 2018 Compared over Time. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(18), 11645. <https://doi.org/10.3390/ijerph191811645>

Law, I. & Kovats, M. (2018). *Rethinking Roma: Identities, Politicisation and New Agendas*. Palgrave Macmillan London.

Martínez-Cruz, B., Mendizabal, I., Harmant, C., de Pablo, R., Ioana, M., Angelicheva, D., Kouvatzi, A., Makukh, H., Netea, M.G., Pamjav, H., Zalán, A., Tournev, I., Marushiakova, E., Popov, V., Bertranpetit, J., Kalaydjieva, L., Quintana-Murci, L., Comas, D. (2015). Origins, admixture and founder lineages in European Roma. *European Journal of Human Genetics*, 24(6), 937-43. <https://doi.org/10.1038/s41431-021-01020-7>

Matras, Y. (2013). Scholarship and the Politics of Romani Identity: Strategic and Conceptual Issues. *European Yearbook of Minority Issues Online*, 10(1), 209–247. <https://doi.org/10.1163/22116117-01001010>

Matras, Y., & Tenser, A. (2020). *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Palgrave Macmillan Cham.

McGarry, A. (2014). Roma as a political identity: Exploring representations of Roma in Europe. *Ethnicities*, 14(6), 756 - 774. <https://doi.org/10.1177/1468796814542182>

Surdu, M., & Kovats, M. (2015). Roma Identity as an Expert-Political Construction. *Social Inclusion*, 3(5). <https://doi.org/10.17645/si.v3i5.245>

Vincze, E., Mihalache, E., & Muraru, R.M. (2014). Faces and Causes of Roma Marginalization in Local Contexts: Hungary, Romania, Serbia. Central European University.